

PATYI ZSÓFIA*

A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulása I. (1868–1954)

Bevezetés

A bírák fegyelmi felelősségének mindenkori szabályozása a bírói függetlenség és a bírói számonkérhetőség rendkívül érzékeny aktuális állapotára világít rá. Az, hogy egy adott történelmi időszakban a törvényhozó, a végrehajtó hatalom, vagy maguk a bíróságok miként viszonyulnak a fegyelmi felelősségre vonás kérdéséhez, a jogi kultúra egyik leg-lényegesebb tartalmi elemét tükrözi. Az igazságszolgáltatás függetlensége napjainkban már alapvető követelmény a nyugati, civilizált államokban¹, azonban a bírói rendszer állandóan változó, fejlődő szervezetként aposztrofálható. A történelmi viszontagságok között fejlődő rendszerben az apró, ám lényeges szervezeti, működési, szabályozási különbségeket fontos észrevennünk, megemlítenünk ahhoz, hogy megértsük a bírói felelősség, azon belül is a bírák fegyelmi felelősségének alakulását. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a 19. század derekától a 20. század közepéig terjedő izgalmas történelmi korszakot prezentálja, annak minden sajátos kérdéskörével és jellegzetes megoldásával.

A szabályozás történeti útján járva fellelhetőek azok a problémák és kérdések, amelyek napjainkban is válaszra és megoldásra várnak a bírói hatalmi ág szervezeti felépítése és működési elvei kapcsán. A történelem során újra és újra találkozhatunk a bírák felelősségi kérdésével, amelynek aktualitása napjainkban is új értelmet nyer a bíróság átalakulásának, az új törvényi szabályozás életbelépésének eredményeképp. A bírák függetlenségével mint alapelvvel szembenálló mondhatni modernkori elvárás, a bírák számonkérhetősége örökös küzdelemben áll, de legalábbis örök mozgásban, az egyensúlyra törekedve. A bírák felelősségét mint eleinte lelkiismereti kérdést, majd később jogszabályi kötelezettséget vizsgálom írásomban, kifejezetten a fegyelmi felelősségre fókuszálva, amelynek megítélése minden korban más-más alapokon nyugvó rendszert láttat. A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulását jelen írásban elsőként az 1868 és 1954 közötti időszakban vizsgálom, mind a konkrét jogszabályi háttér ismertetésével, mind pedig a bírák felelősségének az adott időszakokban jellemző megítélésével.

* Phd-hallgató, SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi Intézet

¹ BADÓ ATTILA: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. Iurisperitus Bt., Szeged, 2013. 13. p.

A fegyelmi felelősségre vonás tekintetében lényegében a bevezető megállapítás az lehet, hogy a vizsgált időszakban a törvényhozó hatalmi ág néhol elegendőnek látja egyfajta törvényben, törvénycikkben megfogalmazott keretszabály alkalmazását, más esetekben pedig a jogszabályon túlmutató, magyarázó határozat fogalmazza meg a pontos fogalmakat, elvárásokat, eljárásokat. Az aktuális társadalmi berendezkedés, a hatalmi viszonyok is érezhetően hatnak a bírák megítélésére, a bírák felelősséggel tartozásának kérdéskörére, amely alkalmanként nem is jogi, hanem erkölcsi-etikai gondolkodásmódot sugall.

I. Az igazságszolgáltatás önállósulása, történeti előzmények

1848 áprilisában a forradalmi jogalkotás úgy formálta az országot, az ország berendezkedését – felszámolva az addigi éles jogegyenlőtlenségeket –, ahogyan arra az elmúlt évszázadokban nem volt példa. Az „áprilisi törvények” (1848. évi III. tc. – 1848. évi XXXI. tc.) a legégetőbb kérdéseket érintve teremtették meg az új, polgári létbiztonság alapjait, azonban ez a felvilágosult eszmék által vezérelt gyökeres átalakulás sem lépte meg a hatalommegosztás elvének beteljesítését: nem választotta szét egymástól az igazságszolgáltatást és a közigazgatást. Ezen két hatalmi ág szervezeti egysége mellett a klasszikus jogászti tisztségek sem váltak el, az elkülönítés és az önálló rendszer létrehozása ezen ponton is várattott magára az 1867-es változásokig.

A kiegyezést kísérő, illetve azt követő években megfigyelhető törvényalkotási hullám korán elérte a bírósági rendszert mint reformálandó szervezetet. Az 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában radikális változtatásokat eszközölt a bírósági szervezeten, pontosabban a felsőbírósági rendszeren². Egy évvel később (törvényjavaslati tárgyalásakor a képviselőházat és a főrendiházat, valamint a megyéket is aktivitásra sarkalló³) 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról rendelkezett, bepótolva azt a lépést, amelyet az áprilisi törvények nem tettek meg korábban, amikor kimondta: „Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítetik.”⁴

A hatalmi ágak szétválasztása, a hatalmi viszonyok leszögezése az 1830. évi belgumi alkotmány vonatkozó részének majdhogynem teljes átvételével történt⁵, létrehozva azt a montesquieu-i ideát és stabil államberendezkedést, amely a törvény július 15. napjával⁶ történő kihirdetésétől kezdve a történelem viharáiban néhol csorbulva, mégis a mai napig érvényes és hatályos hazánkra nézve. Az 1869. évi IV. törvénycikk érdeme ezen kívül a bírói állásokra való kinevezés képesítéshez kötése, továbbá a bírói összeférhetetlenség törvénybefoglalása volt.⁷

² A Királyi Kúria hármas felosztása (Hétszemélyes Tábla, Királyi Tábla, és az ezekhez tartozó Váltótörvényszékek) megszűnt, a fenti törvénycikk negyedik szakaszába foglalt rendelkezéssel: „A legfőbb bírói hatóságot (...) magyar királyi curia név alatt a legfőbb törvényszék gyakorolja Pesten.” 1868. LIV. tc. 4. §

³ Lásd bővebben: MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoáz igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 35. p.

⁴ „Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.” 1869. IV. tc. 1. §

⁵ BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zala Megyei Bíróság-Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1966. 215. p.

⁶ Július 15-e azóta az igazságszolgáltatás napja.

⁷ BÓNIS – DEGRÉ – VARGA 1966, 215. p.

Azonban a történelmi jelentőségű lépések, első ízben történő szabályozása mellett, a bírói felelősségre vonatkozóan pusztán ennyit találhatunk a törvény huszonnegyedik szakasza alatt: „A bírói felelősségről külön törvény rendelkezik.”.

Ez a törvény, melyre a jogszabályhely utal, nem más, mint a két évvel később hatályba lépett 1871. évi VIII. törvénycikk a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről. A 6 fejezetből álló törvénycikk 76 szakaszban ismerteti és szabályozza átfogóan a bírói felelősség eseteit.

II. Az 1871. évi VIII. törvénycikk

Az igazságszolgáltatási rendszer reformjának alapköveiként az igazságügyminiszter, Horváth Boldizsár két javaslatot terjesztett országgyűlési tárgyalásra egyidejűleg, a bírói hatalom alapelveit rögzítő, valamint a bírói felelősségről szóló törvényjavaslatot⁸. Mindkét javaslat szerkezeti egységet mutatott a már említett 1896. évi IV. tc. számos rendelkezésével⁹, így próbálva egységet teremteni az igazságszolgáltatás megújított rendszerében. Az újítást, a bírói szervezetre vonatkozó alapelvek rögzítését a gyakorló jogászság érvrendszerén kívül a társadalmi igény is szorgalmazta, az igazságügy helyezte polgári értelemben sem volt tartható.¹⁰

Az 1870. március 21. napján kihirdetett, szentesített törvényszöveget az XXIV. Országos Ülésen tárgyalták, a Főrendiházi napló szerint Horváth Boldizsár igazságügyminiszter tette fel az elvi-etikai kérdést, miszerint milyen esetekben tartozik felelősséggel a bíró? Hiszen a jogi kérdések „*netáni*” téves megítéléséért, vagy a törvények *netáni* hibás alkalmazásáért a bírót „*coram foro fori feleletre vonni nem lehet*”, mivel csak Istennek és saját lelkiismeretének tartozik felelősséggel. Az igazságügyminiszter Jákab lajtorját idézve veti fel a problémát, ha a legfelsőbb (értsd: legfeljebb álló) bíró fölé ismét bírót állítunk, végeláthatatlan lenne a sor anélkül, hogy a folyamat során, az úton „*az ég megnyugtató végítéletével találkozánánk.*”¹¹ Számunka ma már érdekes lehet, hogy ekkor ilyen bizalmat vetettek a bírákba (sőt, mi több, az emberekbe, az emberek tisztességébe), ennyire bíztak a tiszta lelkiismeretben. Ha ezt akkoriban korekölcsnek lehet nevezni, ma mondhatjuk korbetegségnek.

Az igazságügyminiszter eképp összegezte álláspontját a bírói felelősségről:

„A bírót csak tárgyilagos szempontból s csak azon cselekvéseieért lehet felelősségre vonni, a melyek oly törvényekbe, vagy szabályokba ütköznek, miket a bíró állásánál fogva okvetlenül tartozik tudni; (...) Továbbá felelős a bíró oly törvények vagy rendeletek

⁸ MÁTHÉ, 1966, 53. p.

⁹ Lásd bővebben: MÁTHÉ, 1966, 53. p.

¹⁰ MÁTHÉ, 1966, 56. p.

¹¹ Horváth Boldizsár igazságügyminiszter kijelentése, In: MASZÁK HUGÓ (szerk.): Az 1869-ik évi április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés főrendiházának naplója. I–II. Pesti Könyvnyomda Rt., Pest, 1870–1872. (Főrendiházi napló, 1869. I. kötet • 1869 április 24–1870. augusztus 3. Ülésnapok 1869–24) 105. p.

megszegéséért, melyekre nézve (...) a körülmények kézzelfoghatólag igazolják, hogy a cselekvésben vagy mulasztásban a nemtelen ösztönöknek sugalmát követte."¹²

Ilyen eszméktől és alapgondolatoktól vezérelve jött létre az 1871. évi VIII. törvény-cikk a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről.

1. Általános klauzulák

Az I. fejezet az Általános szabályokat ölelte fel (úgy mint: általános felelősség, általános és speciális alanyi kör, alkotmányossági klauzula); az alanyi kör meghatározása már a törvény címében szerepel: bírák és bírósági hivatalnokok. Napjainkban nem maradna visszhang nélkül, ha egy, a bíróság alkalmazásában álló könyvtáros tisztviselőre ugyanazon felelősségi szabályok vonatkoznának, mint a Kúria elnökére. Az 1871-es törvény taxatív felsorolást tartalmazott arra vonatkozóan, hogy mely tisztséggel rendelkezőket kell bírának és bírósági hivatalnokoknak tekinteni. Az egységesen megítélt alanyi kört a könnyebb tagolás végett így bírákra és segédszemélyzetre oszthatjuk, amely a következőképp alakult. A bírák körében nem csak bírák szerepeltek, kiterjesztő jelleggel az ügyészeket is megtaláljuk, ezen alanyi kör tagjai tehát a következők voltak: az ítélő bírák; a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a koronaügyész. A segédszemélyzet, vagyis a bírósági hivatalnoki kategóriába pedig a következők tartoztak: a bírósági segédszemélyzet; a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a korona-ügyész segéd-személyzete; a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a korona-ügyész kezelő-személyzete és a bíróságoknál állandóan alkalmazott szakértők. Speciális alanyi körként a törvény kiterjesztette hatályát a választott bírákra is, azonban csak hivatali büntettek esetében. A törvény eredetileg az esküdtszék tagjaira is kiterjesztette volna hatályát, azonban az országgyűlés nem fogadta el a felelősség ezen alanyi körre történő kiterjesztését, ugyanis az ellenzék szerint ez összeegyeztethetetlen lett volna az intézmény lényegével.¹³

Az általános felelősségi szabályozás szerint a bírák és a bírósági hivatalnokok felelősséggel tartoztak hivatali kötelességük szándékos, vagy vétkes gondatlan megszegéséért, továbbá azokért a károkért is, amelyet hivatali kötelességük megszegésével okoztak. A törvényben szabályozott általános kártérítési felelősség mellett főszabályként szerepelt egy olyan felelősségi forma is, amely a szándékosan vagy vétkes gondatlansággal elkövetett hivatali kötelességszegést teszi a felelősség megállapításának feltételévé. Ez egy kvázi munkaviszonyhoz kötött felelősségnek tekinthető, azonban a „vétkes gondatlanság” terminológiája kérdéseket vethet fel, amelyet azonban jelen tanulmányban nem tisztem megválaszolni.

Az első fejezet tartalmazott egy, a hivatali büntetésekre vonatkozó eljárási szabályt is, mely a *nulla poena sine lege* elv alkotmányos érvényesülését biztosítja ezen speciális körben. A törvény ugyanis kimondta, hogy bár a királyt illeti a legfőbb felügyeleti jog, azonban bármely hivatali büntett, vagy vétség megfenyítése csak a jelen törvényben szabályozott úton és módon eszközölhető. E szerint hivatali büntett, vagy vétség eseté-

¹² U.o.

¹³ MÁTHÉ, 1966, 54. p.

ben csak olyan eljárás során és csak olyan módszerrel lehetett büntetést kiszabni, alkalmazni, ahogyan a törvénycikk keretet adott. A királyi önkény, a király felügyeleti joga tehát kizárt volt ezekben az esetekben. Érdemes megemlíteni, hogy a javaslat kidolgozásakor az igazságügyminiszter felügyeleti joga volt hangsúlyosabb, azonban a főrendiházi vita során a királyi felügyeleti jog vált dominánssá.¹⁴ Az ellenzéki felszólalás (Tisza Kálmán részéről¹⁵) lavinát indított el a felügyelet szükségességét és törvényességét vizsgálva, melynek eredményeként az ellenzéki felszólalók többsége követelte a törvényhozás következetességét¹⁶ (a bírák lefelé és felfelé, tehát a polgárok és a kormány irányában is megállapítható függetlenség következetes betartását.). Máthé Gábor így fogalmazott ezen gondolatmenet és érdekütköztetés kapcsán: „A bírói felelősség pedig csak a bírói függetlenség útján nyerhet tartalmat.”¹⁷

A törvény II. fejezete tartalmazta a hivatali büntetteket, azonban ezek ehelyütt csak érintőlegesen kerülnek említésre. A hivatali büntettek bünvádi eljárás, azaz mai terminológiával élve büntetőjogi eljárás alá tartoztak, és ha a bíró, vagy a bírósági hivatalnok bűnösnek ítéltetett az ügyben, (büntetőjogi) büntetésén túl elvesztette hivatalát, címét, fizetését, nyugdíját, illetve általában véve minden, az állammal szembeni javadalmi igényét. Hivatali büntettet jelentett általában, ha (magának vagy másoknak) illetéktelen haszonszerzésre, vagy jogtalan károkozásra irányult a hivatali köteleesség megsértése, továbbá a törvény kimondta, hivatali büntettet képzett különösen (a felsorolás tehát nem teljes, csak példálózó jellegű): a hivatali titok közlése; a megvesztegettetés; a zsarolás; az erőszak; a hamisítás; a sikkasztás¹⁸. A hivatali büntett és a fegyelmi vétség egymástól történő elhatárolása leegyszerűsítve a következőképp tehető meg: a hivatali büntett elkövetéséhez cselekvő, károkozó magatartás volt szükséges, elbírálása bünvádi eljárás keretein belül történt, a fegyelmi vétséget ezzel szemben nem motiválta a vagyonszerzés, károkozás, tárgyalása fegyelmi bíróság előtt zajlott, a fegyelmi vétségről és annak következményeiről azonban lentebb még bővebben szó esik.

2. Fegyelmi vétség és büntetései

A bírák fegyelmi felelősségéhez mint a vizsgálódás tárgyához kapcsolódó jogszabályi rendelkezések a törvény III. fejezetében jelentek meg, fegyelmi vétségek cím alatt. Ehelyütt szó szerint idézném a jogszabályt, a későbbi egyszerűbb, átláthatóbb összehasonlítás végett.

Fegyelmi vétséget követett el az 1871. évi VIII. tc. 20. § szerint az a bíró, vagy bírósági hivatalnok:

¹⁴ U.o.

¹⁵ „A törvényhozói jogot gyakorlója az országgyűlés és a fejedelem együtt, a végrehajtó hatalmat a törvények korlátai között, a törvény szabta módon gyakorolja a fejedelem, az igazságszolgáltatás pedig gyakoroltatik a törvényekben megállapított, s ha jó igazságszolgáltatást akarunk, a végrehajtó hatalomtól függetlenné teendő testületek, vagyis törvényszékek által.” ENDRÓDI SÁNDOR (szerk.): *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, Budapest, 1897. 83. p.

¹⁶ MÁTHÉ, 1966, 55. p.

¹⁷ U.o.

¹⁸ 1871. évi VIII. tc. 11. §

„a) ki hivatali kötelességét vétkeesen, de nem azon bűnös célból szegi meg, hogy ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon; b) ki botrányos magaviselete miatt tiszteletre s bizalomra méltatlanná válik.”

Fegyelmi vétség tehát a hivatali kötelesség vétkes megszegése, illetve a méltatlanság volt. A törvény példálózó jelleggel sorolta fel a fegyelmi vétségnek tekintendő magatartásokat.¹⁹

A fent már idézett Horváth Boldizsár igazságügyminiszter ezen példálózó felsorolás jogszabályba foglalását azzal indokolta, hogy a gyakorlati élet tapasztalatai alapján szükségszerű volt fegyelmi vétségnek minősíteni olyan cselekményeket, amelyek a bírói kar tekintélyét, hitelét fenyegették, „s megrendítenék azon tiszteletet és bizalmat, a melyet a bíróságok irányában fentartani én életkérdésnek tekintek.”²⁰

A bíróságokba vetett hit, tisztelet és bizalom itt is érzékelhetően a legfontosabb szempont volt a miniszter érvelésében, így kiterjesztően értelmezve az egész kor szellemiségében egyértelműen meghatározó.

A fegyelmi vétség következtében kiszabható büntetések a vétség nagyságától, ismétlődéstől, illetve az okozott hátránytól függően változóak voltak. Így büntetés volt a rosszállás, a feddés, a pénzbüntetés (az első egy, a második kettő, a harmadik három év után veszítette erkölcsi hatályát), valamint a hivatalvesztés. A bíróság a büntetés kiszabásakor a fentiekre tekintettel saját belátása szerint mérlegelt.

A pénzbüntetés a törvény szóhasználata szerint az „illető hivatalnok” (azonban egyéb szabályozás hiányában értelemszerűen ez a bírákra is vonatkozó szabály) egy évi fizetésének egyharmadát nem haladhatta meg. A hivatalvesztés egyidejűleg jelentette a cím-, fizetés-, nyugdíj-, és az államtól igényelhető előnyök elvesztését. A fegyelmi eljárás „abbahagyását”, befejezését biztosította a törvény abban az esetben, ha a bíró, vagy a bírósági hivatalnok a fegyelmi eljárás előtt, alatt, de mindenképp a határozathozatalt megelőzően önkényesen lemondott hivataláról és nyugdíjáról. Azonban ez nem járt a felelősség megszűnésével, hiszen a vagyoni felelősség ekkor még továbbra is fennállt. „Csekélyebb rendetlenség” előfordulása esetén az elnök írásban meginthette a törvényszéknél alkalmazott bírakat illetve a bírósági hivatalnokokat, akik ez elleni kifogásukkal a fegyelmi bírósághoz fordulhattak jogorvoslatért.

¹⁹ „Fegyelmi vétségnek tekintendő különösen: ha a bíró oly ügyben, melyben az eljárás és határozat azon bíróságot illeti, melynek ő tagja,

a) valamely fél részére per- vagy emlékiratot szerkeszt, a más által szerkesztettet helybenhagyás vagy megváltoztatás végett átvizsgálja, vagy a törvény által szabályozott hivatalos működésen kívül, a per mikénti vitelére útmutatást, vagy tanácsot ad;

b) a folyamatban levő jogügy mikénti elintézése vagy egyéb bírói cselekmény tekintetében, az eljáró bíróság valamelyik tagjára érdekeltségből vagy ellenszenvből hatni törekszik.

c) a bírósági személyzethez nem tartozó egyének által használat végett ítéleti vagy érdemleges határozati tervezetet készített vagy elfogad.

Az a) és b) pont szabályai alól kivéttik azon eset, ha a bíró az ott elősorolt cselekményeket saját vagy vele harmad-ig rokonságban, - vagy másod-ig sógorságban levő személyek ügyében követte el, ha egyszersmind a törvénykezési rendtartás 56. §-a zárpontjának rendelkezését nem sértette meg.” 1871. évi VIII. tc. 21. §

²⁰ Horváth Boldizsár In. MASZÁK, 1870-1872, 106. p.

3. Fegyelmi eljárás

A IV. fejezet tartalmazta a fegyelmi eljárás szabályait 31 szakaszban, így ez a fejezet tekinthető a törvény törzsének. A fegyelmi vétségek felett a fegyelmi bíróság ítél, amely az igazságszolgáltatás különböző szintjein eltérő létszámmal, eltérő fórumon jött létre, összhangban a polgári perrendtartás 57. szakaszával, pótolva a hiányzó fegyelmi bírósági rendszert. A törvény országgyűlési tárgyalása alkalmával a bíróságok szervezése kiemelkedő kérdéskörnek számított, az e témakörre vonatkozó javaslatok is megemlíthetők. Olyan javaslatok reális tárgyalásáról is szó esett, amelyek a fegyelmi eljárást nem terjesztették volna ki a királyi tábla elnökeire és alelnökeire, valamint a Kúria bíráira.²¹ Az igazságügyminiszter a javaslat indokolásában hangsúlyozta a javaslat alátámasztásaképp, hogy vétségek ilyen magas körben nem fordulnak elő, illetve a legfelsőbb bíróságok bíráinak fegyelmi felelősség-mentessége valójában az irántuk érzett bizalomnyilvánítás megnyilvánulása.²² Az országgyűlés azonban ezt a javaslatot nem támogatta, a formális egyenlőség érvényesülése okán.

A fegyelmi bíróságok rendszere az elfogadott és kihirdetett törvényben a következőképp alakult. Elsőfolyamodású fegyelmi bíróságnak minősültek az elsőfolyamodású törvényszékek a területükön alkalmazott bírák és bírósági hivatalnokok tekintetében; valamint a királyi táblák az elsőfolyamodású törvényszékek alelnökei, közbírái, ügyészei, alügyészei, segéd- és kezelőszemélyzetei tekintetében; továbbá a legfőbb ítélőszék, az elsőfolyamodású törvényszékek elnökei, a királyi táblák bírái és ügyészei, ezek helyettesei és a Kúria segéd- és kezelőszemélyzete tekintetében. Az elsőfolyamodású törvényszékeken felállított fegyelmi bíróságok három bíróból, a királyi táblákon felállítottak öt bíróból, a legfőbb ítélőszéken felállított fegyelmi bíróság hét bíróból állt. Másod- és utolsó folyamodású fegyelmi bírósággént az előbbi rendszert tekintve az eggyel feljebb álló bíróság volt illetékes.²³

A törvény a következőkben a fegyelmi bíróságok tagválasztási eljárásait ismertette, azonban ettől a fegyelmi felelősség mint konkrét vizsgálódási terület terjedelmessége miatt ehelyütt eltekintünk. Az eljárás megindítása vonatkozó szabály alapján a fegyelmi eljárás vagy a közzvádoló (az adott fegyelmi bíróságnál alkalmazott ügyész) „*hivatalos kívánsátára, vagy magánosok kérésére*” volt elrendelhető a fegyelmi bíróság által, a vádlott és a közzvádoló meghallgatása mellett. A vizsgálóbiztos fogalma ekkor jogszabályi szinten még nem létezett, azonban a fegyelmi bíróságnak lehetősége volt kijelölni a törvényszék egyik tagját, hogy kihallgassa a vádlottat, a panaszlót és a tanukat. A vizsgálat befejezte után a közzvádoló előterjesztette indítványát a fegyelmi bíróság elnökének, a fegyelmi bíróság pedig határozott: amennyiben vádhatározatot hozott, az elnök az ügy tárgyalására határnapot tűzött, amelyre idézte a közzvádólót és a vádlottat is, aki ügyvédet is vihetett magával. A tárgyalást jegyzőkönyvezték. Amennyiben a tárgyalás során elhangzott kérdések, az arra adott feleletek, a tanúk kihallgatása nem eredményezett elegendő ismeretanyagot, szükség esetén további vizsgálat folytatását illetve tanúk kihallgatását rendelhette el a fegyelmi bíróság a tárgyalás elhalasztása mellett. A fegyelmi bi-

²¹ MÁTHÉ, 1966, 57. p.

²² MÁTHÉ, 1966, 58. p.

²³ U.o.

róság összegezve végezetül a tárgyalás alkalmával felmerült bizonyítékok alapján hozott ítéletet, amely „vagy felmentésre, vagy vétkesre” szólt. Felmentés esetén a vádlott költségeit közvádó esetében az állam, magánvádó esetében a magánszemély térítette meg továbbá, ha a magánszemély állításai hamisak, szándékosan elferdítettek voltak, a bíróság 500 forintig terjedő bírságra marasztalhatta. Amennyiben a határozat vétkességet állapított meg, ez büntetés kiszabását és az eljárás vádlottat terhelő, vádlottra kiszabott költségeinek megfizetését jelentette. Fellebbezésre mind a közvádónak, mind a vádlottnak a határozathozataltól számított 24 órán belül volt lehetősége, 3 napon belül írásban indokolva, az ítélet ellen pedig a perújítás lehetőségét is biztosította a törvény. A fegyelmi bíróság köteles volt áttenni az ügyet a büntetőbírósághoz, amennyiben észlelte, hogy az ügyben ítélandó cselekmény vagy mulasztás büntetett képez. Ha a vádlottat a büntetőeljárásban felmentették vagy csak vétkességét mondták ki, a fegyelmi bíróság a közvádó meghallgatása után a fegyelmi eljárás megindításáról vagy mellőzéséről hozott határozatot.

4. Felfüggesztés és vagyoni felelősség

Az V. fejezetben a felfüggesztés szabályait sorakoztatta fel a törvény, amelyre akkor kerülhetett sor, ha a bíró ellen bűnvizsgálatot rendeltek el, ha a felfüggesztés vétség tükrében szükségesnek mutatkozott, ha első fokon hivatalvesztésre ítélték a vádlottat, ami ellen fellebbezettel élt, illetve ha csődeljárás alá vonták, vagy pazarlás miatt gondnokság alá helyezték. A fegyelmi bíróság elnöke azonban különös esetekben felfüggeszthette az alatta álló bírósági tagokat, írásba foglalt és körülményesen indokolt végzéssel. A felfüggesztés szankciója illetve következményeképpen a hivatalából felfüggesztett személy nem gyakorolhatta hivatalát, illetve magasabb rangba, vagy fizetési fokozatba való sorolására nem volt lehetőség, továbbá ha a felfüggesztést a fegyelmi bíróság mondta ki, „a felfüggesztett hivatalnok fizetésének felét, csőd esetében pedig csak egy harmadát húzza”²⁴.

A felfüggesztés megszűnésére akkor kerülhetett sor, ha a büntetőbíróság a bűnösséget nem állapította meg, ha a fegyelmi bíróság felmentette, vagy az ítéletben nem hivatalvesztést szabott ki szankcióként, illetve, ha a bíróság elnöke által elrendelt felfüggesztést a fegyelmi bíróság felfüggesztette. Ezek az esetek egyidejűleg eredményezték a bíró hivatalába történő visszahelyezését is.

A VI., utolsó fejezetben a vagyoni felelősség részletes szabályait sorolja fel a törvény, amelynek alapvető tételeként a teljes kártérítéssel találkozunk, szándékosság és vétkes gondatlan cselekvés illetve mulasztás esetében is egyaránt. Ezen túlmenően a törvény általános érvennyel mondta ki a bíró felelősségét minden olyan esetben, amikor azt törvény vagy rendelet állapította meg.²⁵

²⁴ 1871. évi VIII. tc. 64. §.

²⁵ 1871. évi VIII. tc. 66. §.

III. Kisebb módosítások, kiegészítések

1. Az 1896. évi XXVI. törvénycikk

Az 1896. évi XXVI. törvénycikk jogtörténeti szempontból kiemelkedő mérföldkőnek számít, hiszen a közigazgatási bíráskodás megteremtését hozta magával. A fegyelmi felelősség szempontjából pedig módosításokat és kiegészítéseket fűzött az 1871. évi VIII. törvénycikkhez, amikor kimondta, hogy a közigazgatási bíróságokon eljáró ítélő bírák fegyelmi vétségeinek, illetve vagyoni felelősségének megállapítása, valamint az 1871. IX. tc II. fejezetében meghatározott kényszerű nyugdíjazásuk felett a többitől elkülönült fegyelmi bíróság ítél. Ezzel a kvázi önálló szervezetként felállított közigazgatási bíróság mellé egy szintén önálló és elkülönült rendszerű fegyelmi bíróság²⁶ megalakítását rendelte el a törvényalkotó.

2. Az 1912. évi VII. törvénycikk

A fentebb már bemutatott, 1871. évi VIII. törvénycikk 26. szakaszát egészítette ki az 1912. évi VII. törvénycikk az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról azzal a rendelkezéssel, hogy különösen méltányolható okból hivatalvesztés esetében a nyugdíjmegvonás mint hivatalvesztéssel járó szankció ne legyen kötelezően alkalmazandó. Ennek megállapítása a fegyelmi bíróság joga volt, így határozatában kimondhatta, hogy a hivatalvesztéssel járó nyugdíjtól való megfosztás az eljárás alá vont személyre és hozzátartozóira, vagy csak hozzátartozóira – ez is a bírói mérlegelés körébe tartozik – nem vonatkozott, a nyugdíjellátási igény tehát a hivatalvesztést követően is ugyanúgy járt, mintha szolgálatképtelenség alapján kellett volna otthagynia az érintettnek a bírói pulpitust.

További kiegészítés, hogy a fegyelmi bíróság a fegyelmi vétség megállapítása és kimondása nélkül is elrendelhetette az eljárás alá vont bíró másik bírósághoz történő áthelyezését, amennyiben ezt az igazságszolgáltatás érdekében szükségesnek látta. Ez esetben a jogerős határozat alapján a bírót az igazságügy-miniszter helyezte át, amelynek költségét fegyelmi vétség megállapítása esetében a bíró viselte.

3. Az 1920. évi V. törvénycikk

Az 1920. évi V. törvénycikk a legfőbb fegyelmi bíróságok szervezetének ideiglenes módosításáról rendelkezett négy szakaszban a rendes bíróságok és a közigazgatási bíróságok tekintetében, a történelmi változások hatására. A fegyelmi bíróságok főrendiház-

²⁶ „Ezen bíróság, mely 24 rendes és 8 pótagból áll, felerészben a főrendiház által saját kebeléből választandó tagokból és más felerészben a közigazgatási bíróság tanácselnökeiből és a két osztály (11. §) rangidősebb bíráiból alakul. Elnöke a főrendiház elnöke vagy másodelnöke, s ezek akadályoztatása esetében a legtöbb szavazatot nyert főrendiházi tag.” 1896. évi XXVI. tc. 8.§

ból választott tagjait a főrendiház megszűnésével²⁷ pótolni kellett, erről rendelkezett a fenti törvénycikk. A főrendiház tagjai helyébe a közigazgatási bíróságok tekintetében a közigazgatási bíróság tanácselnökei és rangidősebb bírái, a rendes bíróság tekintetében pedig a Kúria tanácselnökei és rangidősebb bírái léptek, továbbá mindkét fegyelmi bíróság elnöke a hatásköri bíróság elnöke. Az ítélő tanács megalakításánál a legtöbb szavazatot nyert főrendiházi tagok helyébe pedig a fenti tanácselnökök és bírák rangsor szerint léptek.

4. Az 1933. évi XX. törvénycikk

Az 1933. évi XX. törvénycikk a m. kir. szabadalmi bíróság bíráinak és hivatalnokainak felelősségéről egy speciális kört vont be az általános szabályozás alá, ugyanis a magyar királyi szabadalmi bíróság bíráinak és hivatalnokainak felelősségéről szolt úgy, hogy már az első szakaszában kimondta: „Azokat a jogszabályokat, amelyek a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről rendelkeznek, a m. kir. szabadalmi bíróság elnökére, alelnökére, bíráira és hivatalnokaira a jelen törvényben meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni.”²⁸ Ezzel gyakorlatilag a hatályos 1871-es rendelkezést terjesztette ki a szabadalmi bíróságokra, tovább részletezve a személyi kérdéseket (fegyelmi bíróság elnöke, tagjai, közvádó személye, stb.), valamint szemben a rendes bíróságok igazságügy miniszterrel való kapcsolatával, a szabadalmi bíróságok fegyelmi ügyeihez a kereskedelemügyi minisztert kapcsolta, akivel közölni kellett a fegyelmi bíróság határozatait.

IV. Az 1936. évi III. törvénycikk átfogó reformja

1936-ban átfogó reformra került sor a bírói szervezet tekintetében, így a felelősségi, azon belül a fegyelmi felelősségi szabályozások is átalakultak. Az 1936. évi III. törvénycikk a kir. ítélőbíráknak és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről 56 szakaszában egészítette ki a hatályos, 1871-es törvénycikket illetve annak módosításait.

Alanyi kör

A reform első, szembetűnő eleme a személyi kör megállapítása, ugyanis az eddigi, bírákra és bírósági hivatalnokokra, a bíróság szolgálatában állókra kiterjedő személyi hatályt szűkítette, konkretizálta az új szabályozás. Eszerint a törvény személyi hatálya ki-

²⁷ A nemzetgyűlés „Megállapítja továbbá, hogy az 1910. évi június hó 21. napjára törvényszerűen összehívott országgyűlésnek képviselőháza az 1918. évi november hó 16. napján hozott határozatával önmagát feloszlottak nyilvánította, főrendiháza pedig ugyanazon a napon tartott ülésében e határozatot tudomásul vette és tanácskozásait berekesztette, miáltal az országgyűlés működése is megszűnt. Mindezeknél fogva az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált.” 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről

²⁸ 1933. évi XX. tc. 1.§.

terjedt a rendes bíróságok, a szabadalmi bíróság, a főudvarnagyi bíróság ítélőbíráira, az Országos Földbirtokrendező Bíróság bírói tagjaira, az ügyészség tagjaira, a Kúria elnöki tanácsosára, az ítélőtáblai elnöki titkára. Kisebb törvényi korlátozással a személyi körbe tartoztak még továbbá az áru- és értéktőzsdék, a termény- és gabonacsarnokok különbíróságának ítélőbírái, a Kúria ügyvédi tanácsának ügyvédtagjai, a Kúriához kinevezett szabadalmi ülnökök, valamint egyéb bírósági tagok (ülnökök) és szakértők, ide nem értve a tolmácsot, azonban fegyelmi felelősségük csak megjelölt alkalmazási körben, hivataluk ellátásakor volt megállapítható. Ez utóbb felsorolt személyi csoportra munkakörükön kívüli felelősségük a törvény alapján csak állásuk tekintélyét veszélyeztető életmódjuk, viselkedésük esetében állt fent.

2. Fegyelmi vétség

A fegyelmi vétség törvényi fogalma az 1936-os törvénycikkben már más megfogalmazásban szerepelt, mint az akkor még mindig hatályban lévő, azonban több ponton, így e fogalmi elemet tekintve is módosított 1871-es törvénycikkben, ugyanis:

„5. § Fegyelmi vétséget követ el:

- 1. aki hivatali kötelességét gondatlanságból súlyosan vagy szándékosan megszegi;*
- 2. aki életmódjával vagy magaviseletével állásának (alkalmazásának) tekintélyét akár szándékosan, akár gondatlanságból súlyosan sérti vagy veszélyezteti.”²⁹*

A cselekvési magatartás a hivatali kötelesség megszegése volt, ez abszolút egyértelmű, azonban nyelvtani szempontból a következőképp is lehetne értelmezni az első pontban olvasható mondatrészt: gondatlanságból súlyosan, vagy gondatlanságból szándékosan, amely utóbbi fordulatnak jogi szempontból nincs értelme, hiszen olyan mint szándékos gondatlanság, gyakorlatilag nem létezik. Így tehát a hivatali kötelesség megszegése közérthetően fogalmazva két esetben eredményezett fegyelmi vétséget, egyrészt, ha szándékosan, másrészt, ha súlyos gondatlanságból követték el. Egy fordított szórend tehát sokat segít a mondat értelmezésén, egyértelműsítésén. A második pont alatti magatartás, amely fegyelmi vétségként volt értékelendő, a tekintélyt veszélyeztető, sértő életmód vagy magaviselet.

Amíg az 1871-es törvényben külön szerepeltek a hivatali büntettek, s így a fegyelmi vétség fogalmában is szerepelt a kritérium, hogy a hivatali kötelezettségszegés nem büns célból történt, addig az 1936-os törvény már nem építi a fogalmi elemek közé a büns célt. Ezen túl az előző definíció szerint a fegyelmi vétség első alakzatának fogalmi elemei a következők voltak: vétkezési hivatali kötelezettségszegés illetéktelen jogszerzés, vagy károkozás céljából, a reform-szabályozás alapján pedig a hivatali kötelezettség szándékos, vagy súlyos gondatlan megszegése volt. A reformokkal tehát eltűnt a fogalomból a célzatosság, így alapesetként már maga a kötelezettségszegés is fegyelmi vétséget vont maga után. Az 1871-es törvény külön szakaszba foglaltan részletezte, hogy

²⁹ 1936. évi III. törvénycikk a kir. ítélőbíráknak és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészégi tisztviselők fegyelmi felelősségéről.

mely esetek minősültek különösen fegyelmi vétségnek, ily jellegű példálózó felsorolást az 1936-os módosításban már nem találunk. A megfogalmazásbeli különbségek egyrészt az idő múlásából, másrészt a bírói tisztség megbecsültségéből, az azzal szemben támasztott elvárások idővel arányosan változó alakulásából adódnak. 1871-ben még a botrányos magaviselet volt a fegyelmi vétség alapja, amely miatt a bíró „*tiszteletre s bizalomra méltatlanná válik*”, 1936-ban a tekintélyt sértő, veszélyeztető magaviselet, továbbá életmód. A bírói tekintély, illetve az ahhoz mért, ahhoz illeszkedő, illő magaviselet és életmód mércévé vált, mondhatni a tekintély mindenek előtt.

Az 1936-os törvény szerint „*A fegyelmi vétség büntetése: 1. feddés, 2. pénzbírság, 3. hivatalvesztés.*”³⁰ Az 1871-es törvényhez képest kikerült a büntetések közül a rosszállás mint legenyhébb büntetési fokozat. A fegyelmi büntetés kiszabásánál igazodni kellett a vétkesség fokához, és a vétség súlyához mérten, a körülmények (különösen a korábbi fegyelmi büntetések, intézkedések és következmények) figyelembevételével kellett megállapítani azt. Különleges rendelkezés volt, hogy nyugdíjazott személyre csak pénzbírságot vagy hivatalvesztést lehetett kiszabni. A fegyelmi büntetések mellékkövetkezményeiről is rendelkezett a törvény, így olyan járulékos szankciók szerepeltek egy-egy büntetés alkalmával mint a magasabb illetményű hivatali állásra történő kinevezési vagy áthelyezési tilalom. A pénzbírsághoz mint fegyelmi büntetéshez külön értelmező szakaszokat rendelt a törvény, így: „*A pénzbírság mértékének megállapításában figyelembe kell venni az elítélt vagyoni, kereseti és jövedelmi viszonyait is. Ha az elítélt rendszeres illetményekben részesül, a pénzbírság a havi fizetésnek négyszeresét nem haladhatja túl.*”³¹ A hivatalvesztés a hivatalai állás (hivatalbéli alkalmazás), a hivatali cím, jelleg és ellátási, valamint egyéb velejáró, az állam irányában támasztható igény elvesztését jelentette, továbbá akit hivatalvesztésre ítélték, azt a közszolgálat körében többé nem lehetett alkalmazni. Különös méltánylást érdemlő esetekben azonban egyes ellátási igények fennmaradhattak az elítéltek, vagy az utána állami ellátásra jogosultak tekintetében. Különleges rendelkezésként a 15. § a közszolgálat érdekében történő áthelyezésről szólt, amelynek elrendelése feddés vagy pénzbüntetés mellett volt lehetséges, amennyiben a fegyelmi felelősség alá eső tényleges szolgálatban álló személy addigi székhelyén történő alkalmazása az igazságszolgáltatás rendjével nem volt összeegyeztethető.

3. Fegyelmi eljárás

A törvény a fegyelmi eljárást és a fegyelmi büntetés végrehajtását kizáró okokat (lemondás, halál, elévülés, bünvádi eljárás) külön fejezetben gyűjtötte össze, amelyek az 1871-es törvényben ilyen felsorolt, rendszerezett formában nem szerepeltek. A lemondás mind az eljárást, mind a végrehajtást kizáró oknak minősült, ha a fegyelmi felelősség alá eső személy az állásáról, és az őt, illetve az utána jogosultakat megillető állami ellátási igényekről az ügyet befejező határozat jogerőre emelkedése előtt írásbeli nyilatkozatban lemondott, és azt az illetékes hatóság elfogadta, a lemondás azonban a vagyoni felelősséget nem érintette. Ha azonban a fegyelmi eljárást már megindították, és a hi-

³⁰ 1936. évi III. tc. 6.§.

³¹ 1936. évi III. tc. 10.§.

vatalvesztés látszott indokolt büntetésnek, a fegyelmi eljárást a lemondásra tekintet nélkül folytatni kellett. A halál és az elévülés is kizáró oknak minősült, így a fegyelmi eljárást nem lehetett megindítani, ha pedig már megindították, meg kellett szüntetni, ha az eljárás megindítása illetve befejezése előtt elhunyt a személy, aki ellen az eljárás zajlott. Az elévülés tekintetében öt évet állapított meg a törvény, így ha a cselekmény elkövetése óta öt év fegyelmi vétség elkövetése nélkül telt el, a büntethetőség elévült, kivéve, ha a fegyelmi vétség súlyánál fogva a hivatalvesztés fegyelmi úton történő alkalmazása közérdekből szükségesnek mutatkozott. Kizáró ok volt még a bűnvádi eljárás, azaz amennyiben egy adott cselekmény kapcsán büntett elkövetésére lehetett következtetni, az iratokat át kellett tenni az illetékes királyi ügyészséghez. A bűnvádi eljárás folyamatban léte alatt nem lehetett fegyelmi eljárást indítani, a megindítottat pedig fel kellett függeszteni.

Az V. fejezet a 19. § alatt a fegyelmi bíróságokat szerepeltette igen részletes szabályozási körben, fizetési csoportok szerint felosztva a bíróságok illetékességét, majd a legfőbb fegyelmi bíróságra, a fegyelmi bíróság tagjainak nyilvántartására, a fegyelmi bíróság jegyzőjére vonatkozóan tartalmazott rendelkezéseket, valamint a vádképviselőre, amelyet mint közzvádlói pozíciót, minden esetben egy adott ügyészség töltött be.³² Magánvádra meghatalmazott gyakorló ügyvéd általi képviselőre volt lehetősége a jogában sértett magánfélnek, amennyiben a felügyeleti hatóság nem tette át az ügyet indítványtétel végett az illetékes közzvádlóhoz. Az illetékesség szabálya területi elven alapult, így a fegyelmi eljárásra az a fegyelmi bíróság volt illetékes, amelynek területén a terhelt a vizsgálat elrendelésekor működött, nyugdíjazott terhelt esetében pedig ahol a nyugdíjazását közvetlenül megelőzően működött.

A fegyelmi eljárás a VI. fejezetben volt megtalálható, 18 szakaszon keresztül, amelyben a törvény maga mondta ki, hogy a nem szabályozott kérdésekben a Bűnvádi perrendtartás³³, illetve az azt módosító és kiegészítő jogszabályok rendelkezéseit kell alkalmazni, amennyiben a törvény rendelkezéseiből és az eljárás természetéből más nem adódik.

Elsőként a következő kötelező rendelkezéseket fektette le a fejezet: a törvény nem engedi a terhelt személyes szabadságának korlátozását; csak az illetékes bíróság általi elrendelés esetében engedi a terhelt testi, szellemi állapotának vizsgálatát; a fegyelmi eljárás előtt felügyeleti vizsgálat lefolytatása kötelező; fegyelmi eljárást csak az illetékes fegyelmi bíróság rendelhet el; a vád ejtésére nincs lehetőség; a fegyelmi bíróságot nem köti a vádló indítványa; fegyelmi ügyben senkit nem lehet szegénységi jogban³⁴ részesíteni; a panaszos részére nem lehet pártfogó ügyvédet kijelölni. Ha a felügyeleti hatóság a feljelentést, vagy a hivatalból lefolytatott vizsgálat eredményét alaposnak látta fegyelmi vétség megállapítására, az iratokat megküldte a közzvádlónak indítványtétel végett, aki indítványát (ha az kellően megalapozott) a fegyelmi bíróság elé terjesztette, amelyet közölni kellett a terhelttel. A fegyelmi eljáráson a terhelt nem volt köteles megjelenni, erre nem is volt kötelezhető, továbbá fontos szabályozást mond ki a 42.§ utolsó

³² 26. § A közzvádló tennivalóit a fegyelmi tanácsnál rendszerint az illető bíróság mellé rendelt kir. ügyészség, a budapesti kir. törvényszék fegyelmi tanácsánál és a m. kir. szabadalmi bíróság fegyelmi tanácsánál a budapesti kir. ügyészség, a legfőbb fegyelmi bíróságnál a koronaügyész, a koronaügyész ellen indított fegyelmi eljárásban pedig az igazságügyminiszter által esetenként kirendelt közzvádló látja el.

³³ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról

³⁴ Egy 1862-ből származó értelmezés szerint: szegény-jog (ösz. fn.) Kedvezés, melynél fogva a valódi szegények ügyeit az illető hatóság a szokott járandóság elengedésével viszi, védelmezi.

mondatában, miszerint: „*A nyilvánosságot a közszolgálat érdekében vagy a felek egyező kérelmére is ki lehet zárni.*”³⁵ A fellebvitelnek három formáját rögzítette a törvénycikk: felfolyamodás³⁶, fellebbezés³⁷ és újrafelvétel³⁸.

4. Felfüggesztés

A VII. fejezet szabályozta a felfüggesztést, amely jogszabály szerint négy esetben kötelező: az eddig már ismert alkalommal, ha a vétség súlyos voltánál fogva szükséges, továbbá, ha bűnügyben letartóztatást, vizsgálati fogságot rendeltek el a bíró ellen, ha hivatalvesztéssel járó büntetést, vétséget követett el, illetve ha hivatalvesztésre ítélték. A felfüggesztéssel együtt járó szankciók szerint a felfüggesztett bíró hivatalában nem végezhetett semmilyen cselekményt, tilos volt áthelyezni, magasabb illetménnyel járó hivatali állásra kinevezni, magasabb fizetési fokozatra sorolni, vagy jutalomban részesíteni, a jogerősen felfüggesztett bíró továbbá nyugdíjba beszámítható illetményeinek csak felét kapta meg.³⁹

V. Radikális változás – az 1948. évi XXII. törvény

A történelem sodra a törvényalkotást is elérte többszörös és radikális változtatásokat eszközölve, így az igazságszolgáltatás sem maradhatott meg addigi formájában. Az új rendszerű bíraskodás számos intézmény és fórum megszűnését, megszüntetését hordozta magában (a Főudvarnagyi Bíróság⁴⁰ és a vádtanács⁴¹ felszámolását) azonban ezzel egyidejűleg új elemek is szerepet kaptak, így jött létre például az uzsorabírószági különtanács.⁴²

1. Áthelyezés, végelbánás alá vonás

A bírák helyzetét, a bírák felelősségét vizsgáló kutatás szempontjából a korszakot tekintve számunkra a legfontosabb az 1948. évi XXII. törvény, és a benne foglalt, alkotmányosságot, jogállamiságot nem csak megkérdőjelező, de gyakorlatilag még nyomai-

³⁵ 1936. évi III. tc. 42. §

³⁶ „Az eljárás során hozott elsőfokú határozat ellen csupán akkor van helye felfolyamodásnak, ha a határozatot nem a legfőbb fegyelmi bíróság hozta, és ha a fegyelmi bíróság

1. a hatáskörébe és illetékességéhez tartozó ügyet hatáskörébe vagy illetékességéhez nem tartozónak nyilvánította (39. §);

2. rendbüntetésként pénzbüntetést, pénzbírságot vagy elzárást állapított meg.

³⁷ 1936. évi III. tc. 44. § Az elsőfokú ítélet ellen, kivéve a legfőbb fegyelmi bíróság ítéletét, fellebbezéssel élhet a terhelt és a közvádó; a jogaiban sértett magánfélnek a tárgyaláson jelenlevő képviselője (27. §) csak felmentő ítélet ellen és csak akkor élhet fellebbezéssel, ha a közvádó nem fellebbezett.” 1936. évi III. tc. 43. §.

³⁸ „A felmentett, illetőleg az elítélt terhére újrafelvételnek nincs helye, ha a cselekmény elkövetésétől öt év eltelt, kivéve, ha a fegyelmi vétség súlyánál fogva a tényleges szolgálatban levő személlyel szemben a hivatalvesztésnek fegyelmi úton alkalmazása közérdekből szükségesnek mutatkozik.” 1936. évi III. tc. 49. §.

³⁹ 1936. III. tc. 52. §.

⁴⁰ 1946. évi IV. törvény a magyar főudvarnagyi bíróság megszüntetéséről.

⁴¹ 1946. évi XIV. törvény a vádtanács megszüntetéséről, a sajtóeljárás gyorsításáról és az államfogházbüntetés megszüntetéséről.

⁴² 1947. évi XXIII. törvény az uzsorabírószági különtanácsokról.

ban sem tartalmazó rendelkezések. A mindössze hat szakaszból álló törvény „*az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészrségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról*” címet viselte, szinte kendőzetlenül a nyilvánosság elé tárva, hogy ez az a jogalapot biztosító törvényalkotói produktum, amely alapján a politikailag megbízhatatlan bírák eltávolítása megkezdődhet.

A törvény a bírák áthelyezését illetve végelbánás alá vonását az igazságügyminiszter hatáskörébe rendelte határozott időre, 1949. december 31. napjáig. Az áthelyezésre az érintett bíró beleegyezése nélkül is sor kerülhetett, gyakorlatilag miniszteri önkényből, a törvény azonban annyi enyhítést engedélyezett a teljhatalommal szemben, hogy „*a Kúria ítélőbíróját csak Budapesten működő bírósághoz, az ítélőtábla ítélőbíróját pedig csak ítélőtáblához, törvényszékhez vagy törvényszéki székhelyen működő járásbíróshoz lehet áthelyezni.*”⁴³ Az áthelyezés alá vont, 50. életévét betöltött bíró kérhette végelbánás alá vonását, az 50. évét be nem töltött bíró, amennyiben nem fogadta el áthelyezését, tisztségéről lemondottnak minősült. A végelbánás alá vonás a bíró végleges eltávolítását jelentette, a törvényben meghatározott feltételek, tehát az érintett bíró, illetve felügyeleti hatóságainak meghallgatását követően.

2. Törvényhozói hangulat

A felelősségi kérdések ebben a korszakban nem az előre lefektetett, írásba foglalt jogszabályokon, normákon alapultak, hanem a (mindenkori) végrehajtó hatalom döntésein, az eltávolíttatáshoz nem kellett megszegni egy taxatív szempontrendszert, nem kellett szabályzatba ütközni, mindössze elég volt az igazságügyminiszter akarata.

Érdekességgépp, a törvényhozói hangulatot idézve, illetve ennek a végrehajtói hatalom alá rendelt igazságszolgáltatási rendszer megértését segítve hadd idézzek a korabeli Országgyűlési naplóból, *Aczél György*, kormánypárti képviselő felszólalásából:

„*A demokrácia ellen felhasználhatatlan bíróságra van szükség. Súlyos veszedelemmel járna, ha a bírák működése nem lenne összhangban állami és politikai berendezkedésünkkel.(...) Történelmi példákra hivatkozom itt, — amit az igazságügyminiszter úr megtett már — hogy ahol a reakció megkísérelte a rendszer megdöntését, sokszor támaszkodott a bíróságra. Gondoljanak t. képviselőtársaim a harmadik francia köztársaságra, ahol a királpárti törekvéseket a Dreyfus-per pattantotta ki, amikor megdöbbenve látta egész Franciaország, hogy a bíróság a régi rend híve és nem megbízható támasza a köztársaságnak. A weimari köztársaság nem értette meg, hogy az Ebert-féle magdeburgi pör bebizonyította, hogy a köztársaság bírósága és hadserege akkor is a császárt szolgálta, amikor a köztársaság bírósága és hadserege volt. A magyar demokráciának ezt a veszedelemet idejében fel kell ismernie és meg kell védenie magát a, hasonló megrázkódtatásoktól. (Ugy van! Ugy van! a kommunistapárton.)*”⁴⁴

⁴³ 1948. XXII. tc 1.§ (2).

⁴⁴ KISS KÁROLY (szerk.): *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója II. kötet 24-45. Ülés 1947. XII. 3. – 1948. II. 13.* Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1948. 1098. p.

Ilyen hangulatban született meg a fent említett törvény, amely alapján nyolc év alatt 1100 „politikailag megbízhatatlan” bírát távolítottak el.⁴⁵ A bírák politikai szférában való szerepeltetése az említett felszólalásban még csak ajánlott (mivel súlyos következményekkel járna, ha a politika és a bírák működése nem állna összhangban) azonban az 1949. évi 9. törvényerejű rendelet bár burkolt módszerrel, de nyíltan kimondta a szerepvállalást, amikor hatályon kívül helyezte a bírának politikai pártokban és szakszervezetekben való működésének tilalmát.⁴⁶ Hogy a rendszer alapjai is szilárdak legyenek, a 4181/1949. Kormányrendelettel létrehozták a Bírói és Államügyési Akadémiát⁴⁷, mely 1949. szeptemberében nyitotta meg kapuit, és két év alatt képzett rendszerhű igazságügyi kádereket a régi korok megkérdőjelezhető lelkiismeretű bírái helyébe.

3. Bírák képzése és eltávolítása

Az egyetemen és az akadémián végzett jogászok között ezután nem lehetett különbséget tenni, azonban az akadémia a rendszernek megfelelő, de hiányos és felszínes oktatást nyújtott a rendszerhű (javarészt munkásosztályból származó) tanulóknak, akik két év után bírává válhattak. A két éves gyorsított bíróképzés/ügyészképzés során az elméleti órák közül a legnagyobb óraszámban az Ideológia ismereteket oktatták, amelynek tananyaga ilyen főcímekre épült: A marxizmus-leninizmus alapvető elvi kérdései; A szocializmus építése városon és falun; Nemzetközi munkásosztály harca a két világháború között; Szovjetunió a béketábor élén. A kormányrendelet nem csak az akadémiáról rendelkezett, de az eltávolítandó személyekről is, teljes nyíltsággal.

„Néhány jellegzetes eltávolítandó személy:

Dr. M. L., a Legfelsőbb Bíróság "kiváló munkás" bírója, erdélyi kommunista perek ítéletszerkesztő bírója volt.

Dr. S. Ö. a Legfelsőbb Bíróság másodelnöke, a jelenlegi vezetője, jobboldali szociáldemokrata.

Dr. F. G., törvényszéki tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt belügyi államtitkár.

*Dr. Sz. J., felsőbírószéki tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt igazságügyi államtitkár.*⁴⁸

Az alapok letétele és a bírák eltávolítása után az 1950. évi IV. törvény már egyöntetűen az államosítást szolgálta, így a tanácsrendszer felépítésével nem egyező bíróságok (jellemzően felsőbírószékek, egykori ítélőtáblák, főállamügyészségek) megszüntetésre kerültek. Egy 1952-es Jelentés büszkén jegyzi az elért állapotot, mely 1954-ig tartott:

„Az igazságügyi szervezetet a tanácsrendszerrel bevezetett új közigazgatási egységeknek megfelelően átalakítottuk, ezzel közelebb hoztuk a dolgozó lakossághoz.”⁴⁹

⁴⁵ BENCSIK PÉTER: *Koalíciós évek állama 1944-1949.* in: BENCSIK PÉTER et al. SZABÓ PÁL (szerk.): *A magyar állam története 1711-2006.* JATEPress, Szeged, 2010.

⁴⁶ STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története,* Multiplex Media, Budapest, 1998. 166. p.

⁴⁷ „Avégből, hogy az ítélőbírói és államügyési karnak a népi demokrácia szellemében való megújodása meggyorsítható legyen(…).” 4181/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet büntető bírói és államügyési akadémia létesítése tárgyában (Közigazgatási rendszám: 2.030.)

⁴⁸ 4181/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet II. melléklete.

Összegzés

Összességében a bírák fegyelmi felelősségének alakulásában megállapítható, hogy jogszabályi korszakonként váltakozott az etikai illetve az ideológiai megítélés által megalkotott szabályrendszer. Az 1871-es törvénycikk a függetlenség számonkérhetőség mérce tekintetében egyértelműen a bírói függetlenség felé hajlott. Ezt támasztotta alá többek között az is, hogy a fegyelmi büntetések közt megtalálható volt a rosszállás, amely leggyengébb szankcióként a történelmi változások, szigorítások során elmaradt, illetve a koreszme is a függetlenség egyértelmű túlerejét támasztotta alá, miszerint a bírák saját lelkiismeretüknek és Istennek tartoznak felelősséggel. Sőt, a számonkérhetőség egyfelől felfoghatatlan és elképzelhetetlen felvetése még a kor igazságügyminiszterében is megfogalmazódott.

Gyakorlatilag az elhivatott köteleességtudat és kiváló munkavégzés adta a biztos alapját annak, hogy a bírák a köznyelv szóhasználatával élve függetlenségükben *sérthetetlenek* legyenek. Tekintélyük egyrészt a kifogástalan kötelezettségteljesítésen alapult, hiszen munkájuk és tisztségük így nyerhette el a nép bizalmát és tiszteletét. A tekintély másik alapköve a megkérdőjelezhetetlen életmód és magaviselet, amelyet a jogszabályok megköveteltek a bíraktól (mivel a tekintélyesítő magaviselet és botrányos életmód fegyelmi vétségnek minősült). Így leegyszerűsítve mondhatjuk, hogy a fegyelmi vétség fogalma szerint életmódjukért, magaviseletükért és kötelezettségeik teljesítéséért feleltek, amelyekért egy ép erkölcsi tartással rendelkező ember saját lelkiismerete tisztántartása végett is szüntűgy felel, mint akárki más, legyen az illető bíró, avagy sem. Azonban a társadalmi berendezkedésben elhelyezkedő, felelős szerep, érezzük, felelősséggért kiált, a felelősség pedig számonkérhetőséget feltételez, így már a 19. században is láthatjuk a függetlenség- felelősség kérdést. Azonban nem felejtethetjük el hangsúlyozni, hogy milyen erős erkölcsi-etikai háttér állt a mondhatni egyszerű szabályozás mögött, milyen kimondatlanul is erős lelkiismereti és hitkérdés volt a precíz munkavégzés, főleg egy felesküdt bíró részéről. Ez az a terület, ez az az alapvető hozzáállásbeli kérdés, amit a jog akárhogy próbál szabályozni, erkölcsi tartás nélkül minden jogszabály kijátszható és bárhogy értelmezhető, így láthatjuk az 1948-as jogszabályt is, amely etikai tartás nélkül saját képére formálta a rendszert. 1948 elérkeztevel hiába volt jogszerű a bírák áthelyezése és a további szabályozás, a jogbiztonság szinte nem is létezett, fegyelmi vétség és fegyelmi büntetés sem, csak ez utóbbi, a hivatalvesztés fogalmának megfelelően, azonban merőben más eljárást mutatva, végelbánás alá vonás illetve kvázi lemondás címmén, teret adva az állami önkénynek, felmorzsolva a bírák függetlenségét, felelőssé téve őket mindenért, ami épp okká tehető. Azonban ekkor már nem a tiszta lelkiismeret, az általános köteleességtudat és kifogástalan életmód voltak a jogszabályi szinten (is) kötelező erejű előírások, hanem az ideológiai hűség, amely maga mögé utasította mind a tisztességet, mind a lelkiismereti tisztaságot, mind a kötelezettségek elvégzését, így beszélhettünk az állami számonkérhetőségről, az állami felelősségről és az ideológiai hűtlenséget sugalló bírák függetlenségének teljes megszűnéséről.

⁴⁹ Jelentés a Politikai Bizottsághoz az Igazságügyminisztérium átszervezésére és káderhelyzetének megjavítására 1950-ben hozott P.B. határozat végrehajtásáról, MOL - M-KS-276.f.-53.cs.-99.őe. 35-39.lap (Magyar Országos Levéltár - MDP iratok -Politikai Bizottság - 99. őrzési egység- 25–39. pp.)

Az érintett jogszabályok és példák során megállapítható, hogy a bírák fegyelmi felelősségének mindenkoron jogi és etikai alapokon szükséges nyugodnia, hogy a függetlenség- számonkérhetőség egyensúlyára jó eséllyel tapintson rá a független jogalkotó.

ZSÓFIA PATYI

CENTURIAL CONFORMATION OF THE DISCIPLINARY
LIABILITY OF JUDGES I. (1868–1954)

(Summary)

The system of the jurisdiction is a sensitive area of every state with every component of it. In a democratic state the jurisdiction has to be controlled and independent at the same time, just as the judges in the courts. This twoness effects the liability of judges, what could be very different in several countries and also in several period. If we would like to understand our system of justice, especially the status of the judges, we have to analyse the historical parts of the system, and compare the results with the social and sometimes the political factors. My main topic is the disciplinary liability of judges in Hungary at the last hundreded years. The system of it is really changable in the several ages but the sensitivity always the same. The attitude of the legislation, the execution and also the jurisdiction to the disciplinary liability of judges shows us in efferc a legal culture of a state. It is really interesting and suggestive when we realise that some ages the legislator rule the system of the liability of judegs just in a general clausule in an act, or sometimes want to rule it in a specific way, in a specific act, with ruling every element of the liability. In Hungary the disciplinary liability of judges is a super sensitive question and it always was. The jurisdiction is reactive to the the liability, but it still has to be clear, controlled and independent at the same time, as I said. I would like to represent of the system of the disciplinary liability of judegs, the main changes of this topic in the historical progresses in Hungray from 1867 until nowadays, in two section. This paper show how the disciplinary liability is developing or retrogressing in Hungary across nearly hundreded yers, from 1867 to 1948.